

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Інститут підвищення кваліфікації, перепідготовки
Кафедра наукових основ управління і психології

Модернізація освітнього процесу в Інституті підвищення кваліфікації, перепідготовки

Харків
2016

виконання самостійної роботи / А. К. Бровченко — Х.: ХНПУ імені Г. Сковороди. — 2013.— 50 с.

3. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе – СПб.: Питер, 2000. – 448 с.

4. Москаленко В. Психологія соціального впливу / В. Москаленко – К.: Центр учбової літератури, 2007 р. – 448 с.

5. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ “ВПОЛ”, 2011. – 248 с.

Формування практичної компетентності майбутніх психологів у ході опанування курсу «Психодіагностика»

Разумна А. Г.

Сучасна соціальна практика гостро потребує компетентних спеціалістів – професіоналів. Сьогодні ми спостерігаємо посилення попиту з боку суспільства на професію психолога. Засновник психологічної служби в освіті України, В. Г. Панок наголошує, що соціально-політичні, економічні зміни останніх років обумовили лавиноподібне зростання запитів на практичне застосування психологічних знань; суспільство опинилось в ситуації, коли наукові знання про соціальні і психологічні процеси мають бути трансформовані в конкретні технології практичної роботи з людиною [12].

На вищу школу покладена велика відповідальність у професійній підготовці майбутніх спеціалістів, де акцент робиться на формуванні їхньої компетентності.

Проблему компетентнісного підходу як педагогічного феномену досліджували такі науковці, як Л. В. Долинська, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, Н. І. Пов'якель, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева.

Професійну компетентність практичних психологів визначають як інтегральну характеристику професіоналізму і яка характеризується умінням застосовувати теоретичні знання в професійній діяльності, вирішувати професійні завдання, «перетворювати теоретичні знання в прикладні» [3; 6; 7; 8; 10; 11].

Професійна підготовка майбутніх психологів більш ефективна в рамках компетентнісного підходу, який є методологічною основою практико-орієнтованого навчання

В рамках такого підходу «зміст освіти формується «від результату» і набуває випереджувального характеру, відповідає головному завданню освіти – орієнтації на майбутнє.

На думку розробників компетентнісного підходу у підготовці психолога (В. В. Рубцов та ін.) випускник психологічного факультету «повинен діяти, а не тільки вміти розповідати про психологію» [9].

Компетентнісний підхід дозволяє:

- перейти в професійній освіті психолога від його орієнтації на *відтворення* знань до їх *застосування*;
- створити можливість *підвищення гнучкості* одержуваної освіти, що приведе до розширення можливостей працевлаштування й застосування виконуваних завдань у межах практичної діяльності психолога;
- виходити з междисциплінарно-інтегрованих вимог до результату освітнього процесу (готовності, компетентності);
- погодити більш тісно цілі із ситуаціями застосування професійної підготовленості у світі практичної праці психолога;
- орієнтувати діяльність на нескінченну розмаїтість професійних і життєвих ситуацій, з якими зустрічається психолог.

Навчальна дисципліна «Психодіагностика» є фундаментальною щодо технологічної та практичної підготовки фахівця-психолога і складається з двох залікових модулів «Загальна психодіагностика» і «Галузева психодіагностика». В ході опанування курсу розглядаються наступні аспекти психодіагностики як науки та галузі психологічної практики: теорія психологічного виміру,

тестологія, теорія та методологія психологічного діагнозу, психодіагностичний інструментарій.

Психологічна діагностика, поряд із психокорекцією, психопрофілактикою, психологічним консультуванням, психологічною освітою є одним з основних напрямків у практичній діяльності психолога.

Методи психодіагностики належать до методів обстеження й дослідження. До теперішнього часу напрацьована велика база різних методик і тестів. Знайомство з накопиченим у науці досвідом створення й використання методик і тестів, технологіями складання психодіагностичного висновку, формами підготовки психологічних звітів про виконану роботу в рамках курсу «Психодіагностика» спрямоване на формування практичної компетентності майбутніх фахівців.

При цьому важливо враховувати специфіку змістовної складової зазначеного курсу, що стає концептуальною підставою для формування орієнтаційної основи психодіагностичних дій. Ось деякі з них.

- Типи «предметів» психодіагностичного обстеження
- Етапи психодіагностики
- Типи психодіагностичних ситуацій
- Психодіагностичні цілі
- Алгоритм написання психодіагностичного висновку
- Алгоритм диференціації психодіагностики та психологічної

допомоги

До *предметів* психодіагностичного обстеження відносять процеси, стани і властивості. Вони проявляються як на інтрапсихічному, так і інтерпсихічному рівнях. Щодо стабільності та мінливості предмети психодіагностики розрізняють на актуальні стійкі (інтелект), потенційні стійкі (здібності); мінливі (психоемоційний стан); щодо генезису – на актуалгенез, онтогенез, дизонтогенез, патогенез.

Діагностична діяльність психолога може бути представлена в вигляді різних *етанів* процесу переробки інформації, що ведуть до прийняття рішення,

— діагнозу и прогнозу. Основні етапи діагностичного процесу зводяться до збору даних у відповідності до завдань дослідження, їх переробці, інтерпретації, й, нарешті, винесенню рішення (діагноз і прогноз). На заняттях розглядаються найбільш суттєві питання, що виникають на цих етапах. Виділення етапів діагностичного процесу дозволяє розкрити його зміст, намітити шляхи моделювання діагностичної діяльності, скласти основу для побудови оптимальних алгоритмів діагностичного пошуку, формування діагностичного мислення.

В психодіагностиці В. І. Дружиніним розроблена оригінальна класифікація *психодіагностичних ситуацій*. Класифікація диференціює ситуації на 2-х підставах: спосіб залучення до психодіагностичного процесу (самостійно або примусово) та спосіб поведінки за наслідками психодіагностики (самостійно або примусово) [4]. Типових можливих ситуацій чотири:

- 1) самостійна участь у обстеженні й самостійний вибір подальшої поведінки (наприклад, психологічне консультування);
- 2) примусова участь у обстеженні й самостійний вибір подальшої поведінки (наприклад, контрольне психологічне обстеження студентів-психологів для стандартизації методик і тестів);
- 3) примусова участь у обстеженні й примусовий характер поведінки після обстеження (наприклад, тестування для визначення відповідності займаній посаді);
- 4) самостійна участь у обстеженні й примусовий характер поведінки після обстеження (наприклад, професійний відбір).

До цього можна додати, що будь-яке психодіагностичне обстеження актуалізує у досліджуваних мотив експертизи, мінімізація якого — одне з важливих завдань психодіагноста.

При організації психодіагностичного обстеження важливо визначити, з якою *метою* здійснюється діагностика, а саме: для *наукового дослідження*, *інформування* або *психологічної корекції*.

Перша форма постановки мети – *дослідницька*. Психодіагностика при

цьому застосовується для констатації параметрів змінних дослідження. Це рівень, результат якого подається у вигляді кількісної (математичної) і якісної (власне психологічної) інтерпретації досліджуваного явища, що передбачає обговорення в ході наукових дискусій і публікацій. Така діагностика не передбачає обов'язкової роботи з результатами діагностики для кожного досліджуваного. Вивчається явище як таке, а не його стан у окремого досліджуваного.

Друга форма постановки мети - *інформування* - це проміжний, перехідний рівень від наукового дослідження до практики - роботи психолога з людьми. Тут передбачається не тільки інтерпретація досліджуваного явища, фактів феноменології і їх взаємозв'язків, але й практичне інформування про зведені результати обстеження в узагальненій формі й надання рекомендацій користувачам, замовникові, обстежуваному. При цьому обстежуваних *інформують* щодо самих загальних результатів, типових особливостей і індивідуальних відхилень, зрозуміло, не називаючи привселюдно персональних даних. У таких випадках інформація змушує обстежуваних оцінити або переглянути, подивитись по-новому, начебто зі сторони на свої психологічні особливості й можливості. Повідомлення результатів обстеження обстежуваним - обов'язкова умова такої психодіагностики.

Третя форма постановки мети - *психодіагностика з корекцією*. Вона характеризується тим, що обстежуваним не тільки повідомляють результати діагностики, але й дають практичні рекомендації щодо корекції на основі урахування виявлених фактів. Психодіагностика з корекцією припускає можливість цілого ряду діагностико-корекційних зустрічей з обстежуваними. У кожному окремому випадку проводиться особлива, винятково індивідуальна стратегія інтерпретації й передачі даних про виявлене явище обстеженим й замовникам.

Отже, цілі психодіагностики багато в чому визначаються характером використання передбачуваних результатів і, в більшості випадків, закладаються в інструкції щодо використання тестових завдань.

Кінцевим результатом психодіагностичної діяльності є написання психодіагностичного висновку за певним алгоритмом. Написання психологічного висновку по суті відповідає постановці психологічного діагнозу. Існують три рівні психологічних діагнозів (за Н. Стендбергом й Л. Тайлером)[1]:

1) *Симптоматичний* (формально-диференціальний) – заснований на формальному описі результатів психодіагностичного дослідження у відповідності зі шкалами використовуваних методик. Саме на цьому рівні здійснюється інтерпретація результатів тестування в більшості комп'ютерних психодіагностичних програм.

2) *Типологічний* (формально-комплексний) – заснований на принципі комплексного аналізу отриманих результатів дослідження. Його особливістю є формальна констатація виявлених особливостей психологічного статусу випробуваного без спроби пояснення причин і здійснення прогнозу розвитку ситуації.

3) *Етіологічний* (комплексно-якісний) – заснований на якісному аналізі отриманих результатів психодіагностичного дослідження з описом найбільш імовірних причин наявних у досліджуваного особливостей і прогнозуванням їх розвитку, а також описом найбільш імовірних поведінкових реакцій у типових або значимих ситуаціях.

У загальній теорії діагнозу, згідно з уявленнями А. Ф. Ануфрієва, при розгляді психодіагностики прийнято виділяти три основні нерозривно пов'язані один з одним розділи - *семіотичний, технічний, логічний і додатковий - деонтологічний* [1].

Семіотичний розділ містить опис ознак, що характеризують нормальний стан або відхилення від нього, тобто опис різних видів ознак і категорій (симптомів і синдромів) з опорою на знання відповідних психологічних дисциплін і практичний досвід самодосліджень студентів.

У *технічному* розділі дається опис методів (методик) і засобів обстеження об'єкта діагностики. У ході лабораторних робіт відпрацьовується алгоритм

засвоєння конкретних методик, формується «банк психодіагностичних методик», що опановуються кожним студентом, вивчаються шляхи застосування й створення тестів, вимоги до оформлення протоколів психодіагностичних обстежень.

У *логічному* розділі характеризується діагностичне мислення, тобто специфічний процес розпізнавання за зовнішніми ознаками (симптомами) внутрішніх станів об'єкту діагностики (висування гіпотез про синдром і його причини через співвіднесення ознак і психологічних категорій).

Деонтологічний розділ пов'язаний з питаннями взаємин діагноста з обстежуваним, комплексом етичних правил, якими повинен керуватися фахівець-психолог, що встановлює діагноз; принципи встановлення контакту з досліджуваними (обстежуваними), особливості створення атмосфери довіри.

Для реалізації формування практичної психодіагностичної компетентності курс «Психодіагностика» побудований з врахуванням 2-х взаємопов'язаних методичних підходів:

1) Опанування в умовах моделювання ситуацій, релевантних відповідним психодіагностичним компетентностям, що відповідають психодіагностичній практиці.

2) Запровадження технологій формування професійних дій на підставі відповідних психолого-педагогічних концепцій.

Сучасна перепідготовка фахівців-психологів передбачає використання моделей конкретних професійних психодіагностичних ситуацій як фактора контекстного освоєння й формування відповідних компетентностей (компетенцій). Так, у ході опанування змісту психодіагностичної діяльності психолога запропонований ряд універсальних алгоритмів професійної діяльності (виходячи з «завданневого» типу компетенцій):

- відокремлення діагностичної проблеми мовою замовника;
- переформулювання проблеми на мову «психології»;
- висування гіпотез щодо їхнього рішення;
- добір методів перевірки гіпотез;

- перевірка гіпотез психодіагностичними засобами.

В ході формування психодіагностичної компетентності як такої, що обумовлює ефективне опанування психодіагностичними засобами протягом практичних занять студент посідає різні «ідентифікаційні позиції»: досліджуваний, аналітик-діагност, дослідник.

Покажемо схематично, як змінюються ці *позиції* для опанування психодіагностичною методикою.

1. Участь у дослідженні в якості *випробуваного*

Випробуваний проходить обстеження. Мета - формування чуттєвого досвіду психодіагностики на семіотичному рівні. Складання самозвіту про участь у дослідженні.

Аналітик-діагност аналізує результати діагностики. Формулювання разом з педагогом (або колегами) діагностичного висновку. Мета – формування аналітичної й теоретико-методичної компетентності в рамках даного дослідження.

2. Участь у дослідженні в якості *дослідника*

Діагност проводить дослідження в групі випробуваних.

Аналітик-діагност аналізує результати діагностики. Формулювання самостійне діагностичного висновку. Мета - формування аналітичної й теоретико-методичної компетентності в рамках даного дослідження.

Заняття з психодіагностики включає:

- Актуалізацію ***опорних знань*** (знання про закономірності, про феномени, про принципи, про процедури, про конкретні прийоми).
- Формування ***орієнтовної основи діагностичних дій***.
- Формування психодіагностичної компетентності на основі ***практичного проведення*** певного ***психодіагностичного дослідження*** й обробки його результатів на основі актуалізації опорних знань і контролю за проведенням психодіагностичного обстеження з опорою на його орієнтовну основу (ООД).

Для формування ООД застосовуються базові знання з педагогічної

психології - «теорії поетапного формування інтелектуально-практичних дій » через створення їх суб'єктивної «орієнтовної основи» і «теорії аналітико-синтетичного формування навички.

Орієнтовна основа психодіагностичних дій (у рамках певної методики) включає наступні компоненти й етапи:

1) Теоретичний (знаковий). Освоєння концептуально-знакових уявлень. Мовне оформлення й знакова візуалізація.

2) Практичний (предметний). Предметне виконання дії з опорою на знаково-мовний контроль.

3) Ментальний (суб'єктивно-почуттєвий). Рефлексія чуттєвого образу виконуваних дій.

Формування навички проходить ряд етапів:

- Аналітичний етап. Поелементне освоєння дії.
- Синтетичний етап. Послідовне попарне з'єднання етапів дії.

Практичне освоєння психодіагностичної методики здійснюється за такою схемою.

Аналітичний етап

1. Семіотична (симптоматична) самодіагностика

1.1. Формування ментального досвіду (почуттєвої тканини суб'єктивного усвідомлення) протікання психологічного феномена в ході проведення викладачем діагностики, у якій студенти є випробуваними;

1.2. Рефлексія чуттєвого образу (що проявляється у випробуваного) при виконанні діагностичних завдань.

1.3. Теоретичний аналіз обмірюваного (виявленого) феномена на основі використання концептуальних описів.

2. Технологічна складова

2.1. Теоретичне вивчення технологічного алгоритму діагностичного дослідження: психометричні й технологічні обґрунтування.

2.2. Послідовне проведення етапів дослідження на основі алгоритму

методики на «імітаційних» випробуваннях (студентах-колегах)

2.3. Обробка результатів діагностики й одержання технологічного висновку (шкальних показників)

3. *Логічна складова*

3.1. Теоретичне вивчення правил побудови діагностичного висновку й написання його схеми-алгоритму.

3.2. Написання психодіагностичного висновку на основі мети обстеження, отриманого технологічного висновку схеми-алгоритму.

4. *Аналіз деонтологічного компонента дослідження.*

4.1. Теоретичне вивчення організаційних і комунікативних правил проведення обстеження.

4.2. Рефлексія проведеного імітаційного дослідження на основі зазначених правил.

Синтетичний етап

5. *Проведення цілісного психодіагностичного обстеження з випробуваними в психодіагностичній практиці з випробуваними.*

5.1. Попередній відбір випробуваних і вирішення проблем організації обстеження інтелекту у випробуваних

5.2. Проведення обстеження випробуваних

5.3. Обробка результатів і написання психологічного висновку.

Отже, практична реалізація «компетентнісного підходу» в курсі психодіагностики ефективно реалізується в умовах поєднання 2-х складових: запровадження технологій формування професійних дій на підставі відповідних психолого-педагогічних концепцій, а також опанування в умовах моделювання ситуацій, що відповідають психодіагностичній практиці.

Література

1. Ануфриев А. Ф. Психологический диагноз. / А. Ф. Ануфриев – М. : "Ось-89", 2006. – 192 с.

2. Гочар Т. А. Как сформировать компетенции будущего психолога? / Т. А. Гочар // Мир образования — образование в мире. — 2011. — №1 (41). —

С. 103—108.

3. Долинська Л. В. Особистості першого самовизначення студентів педвузу подвійних спеціальностей / Л. В. Долинська // Психологія : збірник наукових праць НПУ ім. М. Н. Драгоманова. — Вип.2 (9). — Ч.ІІ. — К., 2000. — С. 148—155.

4. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология / В. Н. Дружинин — СПб. : Издательство «Питер», 2000. — 320с.

5. Корольчук М. С. Психодіагностика : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло ; заг. ред. М. С. Корольчук. — К. : Ельга ; К. : Ніка-Центр, 2004. — 399 с.

6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. / Г. С. Костюк — К.: Радянська школа, 1989. — 608 с.

7. Максименко С. Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С.Д. Максименко, Т. Б. Ілліна // Практична психологія та соціальна робота. — 1999. — №1. — С.3.

8. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: монографія / Н. І. Пов'якель. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. — 259 с.

9. Рубцов В. В. Психология XXI века: пророчества и прогнозы / В. В. Рубцов // Вопросы психологи, 2000. — №1. — С. 19—21.

10. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологии : учеб. пособ. / В. А. Семиченко. — К. : Магистр-S, 1997. — 124 с.

11. Чепелева Н. В. Особиста підготовка практичного психолога в умовах вищого навчального закладу / Теоретико — методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти : матеріали метод. семін. АПН України 16 грудня 2004 року / Н. В. Чепелева; за ред. С. Д. Максименко. — К., 2005. — 716 с.

12. Панок В. Г. Психологічна служба: Навчально-методичний посібник для студентів і викладачів. / В. Г. Панок — Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. — 488 с.